

Прегледни рад

УДК: 821.163.41.09-1 Јефимија, монахиња

821.163.41.09-1 Стефан Лазаревић, српски деспот

DOI: 10.5937/zrffp56-67248

БИБЛИЈСКИ МОТИВИ У ДЕЛИМА МОНАХИЊЕ ЈЕФИМИЈЕ И ДЕСПОТА СТЕФАНА ЛАЗАРЕВИЋА: КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА

Александра С. КОСТИЋ ТМУШИЋ¹

Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици

Филозофски факултет

Катедра за српску књижевност и језик

Косовска Митровица (Србија)

Тамара Д. ОРЛОВИЋ²

Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици

Филозофски факултет

Косовска Митровица (Србија)

¹ aleksandra.kostic.tmusic@pr.ac.rs; <https://orcid.org/0000-0002-1040-7483>

² orlovic.tamara20@gmail.com

Примљен: 14. 4. 2026.
Прихваћен: 23. 6. 2026.

БИБЛИЈСКИ МОТИВИ У ДЕЛИМА МОНАХИЊЕ ЈЕФИМИЈЕ И ДЕСПОТА СТЕФАНА ЛАЗАРЕВИЋА: КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА³

Кључне речи:
библијски мотиви;
српска
средњовековна
књижевност;
монахиња
Јефимија;
деспот Стефан
Лазаревић;
духовност;
симболика.

Сажетак. Рад се бави анализом библијских мотива у делима монахиње Јефимије и деспота Стефана Лазаревића с циљем утврђивања њихове функције, значења и поетичке улоге у српској средњовековној књижевности. Полазећи од чињенице да *Библија* представља основни духовни и културни темељ средњовековног стваралаштва, у раду се испитује начин на који ови аутори преузимају, тумаче и уметнички обликују библијске мотиве, симболе и теме. Посебна пажња посвећена је делима монахиње Јефимије, у којима библијски мотиви имају превасходно личну, молитвену и исповедну функцију, као и делу *Слово љубве* деспота Стефана Лазаревића, у којем библијска симболика добија изражен дидактички и морални карактер. Компаративном анализом указано је на сличности и разлике у употреби библијских мотива, које су условљене животним положајем и духовним искуством аутора. Рад показује да, упркос различитим приступима, оба писца посредством библијске симболике изражавају универзалне теме страдања, вере, љубави и наде у спасење, чиме њихова дела задобијају трајну духовну и књижевну вредност.

³ Ово истраживање подржало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор бр. 451-03-34/2026-03/200184). Рад је написан и у оквиру пројекта *Свети Сава и светосавље (2026–2029)*, бр. 401-00-10/2026-01/202, који реализује Одељење за светосавске студије Центра за црквене студије и финансира Управа за сарадњу са црквама и верским заједницама.

У српској средњовековној књижевности *Библија* није представљала само темељ духовног живота већ је и један од најзначајнијих поетичких и идејних извора. Ову тврдњу поткрепљују и речи Јована Деретића који каже да је „[...] основна књига средњовековне хришћанске културе и на Истоку и на Западу била је Библија, велики зборник списа различитог карактера сабраних у два дела који се називају Стари завет и Нови завет” (Деретић, 1987, стр. 9). Књижевна дела овог периода нису имала искључиво уметничку функцију већ су служила као средство духовног уздизања, молитве и поуке.

Средњовековни писци нису стварали уметничка дела искључиво ради естетског доживљаја, већ су своје текстове обликовали као средство духовног поучавања, молитвеног уздизања и сведочења вере. Библијски текстови, литургијска традиција и светоотачка литература представљали су основу на којој се развијала српска писана култура, од првих превода и преписа *Свештої писма* до оригиналних књижевних остварења српских средњовековних аутора. У том контексту, како примећује Димитрије Богдановић, целокупан доживљај живота био је обликован кроз динамичан однос између вечног и пролазног, односно кроз јасно разграничење божанске и људске сфере. За тадашњег човека Бог је био свемоћни Створитељ свега постојећег, а нарочито човека. Он се не удаљава након чина стварања, већ остаје у непрестаној вези са светом и својим творевинама. Кроз божанско провиђење и премудрост, Бог активно учествује у судбини света и усмерава је (Богдановић, 1980, стр. 58).

У сложенем преплитању вере, политике и књижевности, дела монахиње Јефимије и деспота Стефана Лазаревића заузимају посебно место, јер не само да одражавају библијски утицај већ га и креативно преобликују у складу са личним искуствима и историјским трагедијама свога времена. Иако различити по животном искуству, друштвеном положају и књижевном изразу, обоје своје стваралаштво темеље на библијској традицији. Њихова дела сведоче о дубокој укорењености српске средњовековне књижевности у хришћански поглед на свет, али и о способности аутора да библијске мотиве обликују у складу са сопственим духовним искуством и потребама времена у којем стварају.

У делима монахиње Јефимије библијски мотиви најчешће се јављају у функцији молитвеног и исповедног исказа. Кроз мотиве страдања, смирења, покајања и наде у спасење, она личну трагедију преображава у универзално хришћанско искуство. Насупрот томе, у делу *Слово љубве* деспота Стефана Лазаревића библијска симболика добија израженију етичку и дидактичку функцију. Ослањајући се на новозаветно учење о љубави, аутор обликује визију духовног јединства, помирења и братске слоге као темељних вредности хришћанског живота.

Циљ овог рада јесте да се, применом компаративне и интертекстуалне анализе, испитају начини на које су библијски мотиви присутни у делима монахиње Јефимије и деспота Стефана Лазаревића, као и да се утврде њихове тематске, симболичке и поетичке функције. Посебна пажња биће посвећена сличностима и разликама у употреби библијске симболике, условљеним различитим животним околностима и духовним искуствима ових аутора. Истраживање ће настојати да покаже како *Библија* није само теолошки извор већ и поетички и идејни темељ српске средњовековне књижевности, који повезује индивидуално и колективно искуство, личну побожност и друштвену одговорност.

Полазна претпоставка рада јесте да *Библија* у делима монахиње Јефимије и деспота Стефана Лазаревића не представља само извор појединачних мотива и цитата већ темељни духовни и културни код кроз који се обликују лична осећања, историјска искуства и универзалне представе о страдању, љубави, вери и спасењу.

Српска средњовековна књижевност развијала се у оквиру хришћанске културе, у којој је *Светио њисмо* представљало не само основни верски текст већ и најважнији извор књижевних образаца, симбола и тематских модела. *Библија* је одређивала духовни хоризонт средњовековног човека, обликујући његово разумевање света, историје и места човека у Божјем промислу. „С обзиром на то да је писана реч имала централно место у култу, писање је представљало подвиг” (Богдановић, 1980, стр. 57). Оно је утицало на развој поетике увођењем одређених жанровских модела (нпр. псалма, посланице, апокалиптичког виђења), као и употребом типичних мотива и симболичких опозиција: светлости и таме, пута и истине, страдања и награде, праведника и грешника. У књижевним делима тога доба библијски стихови често су директно цитирани или парафразирани, али се њихово присуство најчешће осећа на дубљем, стилском и симболичком нивоу. То присуство није нужно показатељ ауторске зависности, већ указује на културни код који је био заједнички и аутору и читаоцу, односно слушаоцу текста.

Посебан значај за развој словенске писмености имала су Света браћа Ђирило и Методије и њихови ученици. Како истиче историчар књижевности Јован Деретић, њихова делатност је, без обзира на простор и државу у којој се развијала, имала општесловенски карактер (Деретић, 1987, стр. 7).

Они су превођењем богослужбених и библијских текстова поставили темеље словенске књижевности. Захваљујући тим преводима, библијски језик и стил постали су саставни део књижевног израза српског средњег века. „То Ћирило-методијевско наслеђе постало је заједничка основа свих књижевности црквенословенског круга, укључујући и српску, повезујући их вековима у јединствен православно-византијски културни простор” (Деретић, 1987, стр. 7).

Дакле, Ћирило и Методије и њихови ученици уносили су словенски дух у библијски текст, стварајући језичке основе за развој српске књижевности. Кроз цитате, парафразе и алузије формирао се специфичан књижевни стил, који је носио снажан печат библијског језика.

Преводи и преписи *Светиоу йисма* представљали су прву форму писмености на српском простору. Библија није била само верски текст него и живи извор смисла, етичког поретка и књижевног надахнућа, од кога су полазили и коме су се враћали сви значајни писци средњег века – од Светог Саве и Доментијана до Теодосија и патријарха Данила.

Библијски утицај огледа се и у преузимању одређених жанровских образаца. Средњовековни писци ослањали су се на форме молитве, псалма, посланице и похвале, док су мотиви светлости и таме, страдања и спасења, пута и истине, греха и покајања постали препознатљиви елементи њихових дела. Библијски стихови често су цитирани или парафразирани, али се њихово присуство још снажније испољава на стилском и симболичком нивоу, као део заједничког културног и духовног кода аутора и читалаца. Сходно томе, и у делима монахиње Јефимије и деспота Стефана Лазаревића уочава се ослањање на жанровске и поетичке обрасце библијског порекла, попут молитве, похвале и плача.

У савременој науци о књижевности овакви односи између текстова најчешће се објашњавају појмом интертекстуалности. Ослањајући се на идеје Михаила Бахтина, Јулија Кристева у студији *Semiotike: Recherches pour une semanalyse* (Kristeva, 1969) указује да се сваки текст гради у односу према другим текстовима и културним традицијама. Према њеном познатом одређењу, сваки текст представља „мозаик цитата”, односно простор у коме се укрштају различити гласови и значења (Bahtin, 1967, стр. 258). Бахтинова идеја дијалога додатно наглашава да је свака реч већ унапред обликована односом према туђем говору. Језик је по природи релациони и полифоничан. Међутим, интертекстуалност у српској средњовековној књижевности има специфичан карактер. За разлику од модерног схватања, које наглашава индивидуалност и оригиналност аутора, средњовековни писци настојали су да своја дела укључе у постојеће духовно предање. Због тога присуство библијских цитата, алузија и симбола не представља пуко преузимање садржаја већ начин учешћа у заједничком хришћанском културном простору. Текст је схватан као део ширег духовног континуитета који је обухватао *Светиоу йисмо*, богослужбене текстове и светоотачку традицију.

Управо у таквом контексту треба посматрати и дела монахиње Јефимије и деспота Стефана Лазаревића. Њихово стваралаштво показује на који начин библијски мотиви могу бити преобликовани у складу са личним искуством аутора, задржавајући притом своје темељно духовно значење.

Снажан и непосредан утицај Косовске битке на српску средњовековну књижевност уочава се у периоду од 1389. до 1427. године (према периодизацији Димитрија Богдановића), управо у добу у којем су стварали монахиња Јефимија и деспот Стефан Лазаревић. Након Косовске битке издвајају се два основна тока у српској књижевности: 1) стварање култних текстова посвећених кнезу Лазару; 2) неговање књижевног наслеђа претходних периода (Јовић, 2016, стр. 553).

Књижевност новог доба претрпела је и дубље, системске промене. Она губи најважнију одлику немањихке књижевности – монолитност. Велики књижевни жанрови бивају расформирани, а уместо њих у први план долазе краће форме, као што су слово, похвала, песма, посланица и запис. Међу ауторима таквих књижевних текстова први пут се сусрећемо са именом једне жене. То је монахиња Јефимија, једна од најзначајнијих личности српске средњовековне књижевности и прва позната српска списатељица. Рођена је око 1349. године као Јелена, а након погибје свога супруга, деспота Угљеше Мрњавчевића, замонашила се и добила име Јефимија. Њен живот обележили су велики лични губици, али и драматични историјски догађаји. Губитак супруга у Маричкој бици 1371. године представљао је преломну тачку у њеном животу, а њен молитвени одговор на ту трагедију видљив је и у уметничким делима која је наручивала за спас његове душе. Истраживања указују на то да је управо она била ктиторка чувене Погановске иконе, што потврђују и речи Светлане Томин и Наташе Половине: „Икона је настала свакако након Маричке битке у којој је погинуо деспот Угљеша, па је Јелена, молећи за спас његове душе, за главну представу одабрала пророчку визију” (Томин и Половина, 2022, стр. 170).

Како истиче Александра Костић Тмушић, Јефимија је једна од најобразованијих жена свога доба и ауторка која је својим делима оставила трајан траг у српској култури:

„Први пут у историји српске књижевности јавља се жена као писац. Својом појавом заблистала је Јелена Мрњавчевић, монахиња Јефимија. Једна од најученијих жена средњег века, а може се рећи да се и данас сматра једном од највећих књижевница. Стварала је дела која су била извезена на платну и атласу, као и исписана на диптиху, што је управо било њено умеће. Показала је својим ручним радом нешто посебно што вековима траје.” (Костић Тмушић, 2022, стр. 99)

Јефимијина књижевна заоставштина обухвата три најзначајнија дела: *Туја за младенцем Угљешом*, *Мољење Господу Исусу Христју* и *Похвала кнезу*

Лазару. У сваком од ових дела уочавају се бројни библијски мотиви који представљају темељ њене поетике. Мотиви страдања, молитве, покајања, смирења и наде у спасење обликују њен књижевни израз и сведоче о снажној повезаности са библијском и литургијском традицијом.

Осим три општеприхваћена књижевна остварења, научна заједница Јефимији приписује и друга значајна дела примењене уметности, чиме се њен опус додатно проширује. Како наводе Светлана Томин и Наташа Половина, „поред ова три дела Јефимији се приписује и један аер (воздух) с краја четрнаестог и почетка петнаестог века из Музеја Српске православне цркве” (Томин и Половина, 2022, стр. 169).

Библијски оквир и богословска тематика у Јефимијином стваралаштву представљају основну нит која њена дела повезује са православном духовном традицијом. Христолошки мотиви, мотив жалости мајке и идеал мучеништва испољавају се као кључни елементи њене поетике, дајући њеном стваралаштву дубину и универзалност. Анализа ових мотива омогућава боље разумевање начина на који је Јефимија успела да кроз лични израз и искуство патње осветли теме вечности и спасења.

Да је Јефимија у тадашњем друштву, упркос монашком смирењу, задржала статус изузетно поштоване жене високог рода и интелекта, сведоче и анализе натписа на уметничким предметима тога доба. Она је на Погановској икони потписана као „Јелена, Христу Богу верна василиса”, што у византијском и српском контексту означава жену владарског ранга, деспотицу. Савршена стилска обрада ове иконе закључује да ју је „наручила жена високог рода и веома образована, која је умела да изабере сјајног уметника” (Томин и Половина, 2022, стр. 169).

За разлику од многих средњовековних писаца који библијске мотиве користе првенствено у дидактичке сврхе, Јефимија их проживљава као део сопственог духовног искуства. Њена дела настају из личне патње, али та патња није представљена искључиво као индивидуална трагедија. Она се преображава у универзално хришћанско искуство страдања, у којем се човек кроз веру и молитву приближава Богу. Управо због тога библијски мотиви у Јефимијиним делима не представљају само књижевни украс или традиционалне формуле. Они имају суштинску улогу у обликовању смисла текста, омогућавајући ауторки да личне губитке и историјске трагедије сагледа у светлу хришћанске вере и наде у спасење.

„Јефимијина дела повезује, између осталог, и наглашен лични, исповедни тон. Негдашња деспотица и потоња смерена монахиња бивала је, када је требало, енергична заштитница и мудра саветница, која је, у тешким временима после Косовског боја, свој живот посветила васпитању и образовању деце кнеза Лазара. Али је осећање сопствене породичне трагедије, прерасло у меланхоличну ноту тихе туге, заувек остало у њој.” (Шпадијер, 2022, стр. 14)

Специфичан спој њеног књижевног дара и везилачке вештине отвара и сложена научна питања која превазилазе оквири тадашње Србије, што се најбоље види у дуготрајној полемици о *Плашћеници из манастира Пуштина у Румунији*. Ова плаштеница спада међу највреднија дела те врсте због суптилног поетског израза бола над распетим Христом, а натпис на њој помиње „кесарицу српску Јефимију монахињу” и њену кћер Евпраксију (Томин и Половина, 2022, стр. 172–174). Иако су поједини научници, попут Илариона Руварца, настојали да ово дело припишу удовици Угљеше Мрњавчевића, каснији утицајни проучаваоци, међу којима је и Лазар Мирковић, изразили су сумњу у такву атрибуцију, сматрајући да је реч о нама непознатој личности. Стога ова плаштеница и даље остаје једна од највећих енигми повезаних са Јефимијиним именом (Томин и Половина, 2022, стр. 178).

Ипак, оно што је у научној литератури потпуно неспорно и што представља њено најличније дело јесте *Туја за младенцем Угљешом*, настала као израз мајчинског бола након преране смрти њеног четворогодишњег сина. Ова песма урезана је на драгоцепој двострукој иконици, украшеној бисером и драгим камењем. У неколико потресних стихова Јефимија је изразила своју тугу и надишла личну трагедију, преображавајући је у универзалну молитву за душу преминулог детета. „Јефимија (као жена) није могла да походи детињи гроб. Свој матерински бол исказала је у краћем тексту који је потом дала да се уреже у спољашњи оквир двоструке иконице (диптиха)” (Јухас-Георгиевска, 2022, стр. 20). Поред тога, „гледајући те мале иконице Христа и Богоматере, погружена у дубокој жалости, уплакана мати је срчила свој састав, своје Тужење за младенцем Угљешом Деспотовићем. И започела је речима: ’Малије икони – н(о) велики дар имају’” (Перић, 2022, стр. 91).

Овај материјални и духовни контекст јасно се огледа у уводним стиховима дела, где Јефимија описује сам диптих и прерану смрт свога сина:

*Мале иконе, но велики дар
које имају њресветили лик њосјодњи
и њречисџе бојоматијере,
а њих велик и светџ муж
дарова младому младенцу
Угљешџ Десјојџовићу.
Њејову неоскврњену млађахносџ
њресџавише у вечне обџиџељи,
а џшело у џробу џреда се,
која изделаше џраоци
њресџуџљења ради.*

(Монахиња Јефимија, 1993, стр. 93)

Централни мотив овог дела јесте мотив мајчинске туге, дубоко укорењен у библијској традицији. У хришћанском културном обрасцу мајчински

бол своје најпотпуније оличење налази у лику Богородице, која присуствује Христовом страдању и распећу. Иако Јефимија непосредно не поистовећује сопствену судбину са Богородичином, њен текст успоставља снажну духовну паралелу између мајке која оплакује сина и Богородице која тугује под Крстом. На тај начин патња добија шири теолошки смисао и постаје део општег хришћанског искуства страдања. Ова паралела директно рефлектује новозаветно пророчанство праведног Симеона упућено Богородици: „А и теби самој пробошће мач душу” (Лука 2, 35). Тај „мач” који пробада душу мајке заправо је исти онај бол који код Јефимије „непрестано гори у срцу”, претварајући се из неке личне трагедије у узвишену, универзалну молитву за душу њеног преминулог сина. Тај пробојни бол указује на то да је „мајка расечена од свог детета, од његове душе и тела, које је делом и њено сопствено тело”, при чему је „последњи расек онај који је одваја и од његовог гробног места” (Пилиповић, 2022, стр. 73).

Сам мотив оплакивања преминулог детета јасан је одјек библијске традиције жалости и страдања, која се нарочито испољава у *Сћаром* и *Новом завету*, а посебно у Псалмима и *Књизи о Јову* (Мирковић, 1922, стр. 52). Овде се страдање не посматра само као казна већ и као пут духовног сазревања и приближавања Богу. Попут праведног Јова, Јефимија не доводи у питање Божју вољу, већ своју бол преображава у молитвено обраћање и тихо прихватање судбине: „Господ даде, Господ узе; да је благословено име Господње” (Јов 1, 21). Ова старозаветна покорност пред искушењем дубоко се осећа и у Јефимијиним стиховима. Иако признаје да јој „жалост непрестано у срцу гори” и да је „природом матерњом побеђивана”, она проналази снагу да превазиђе очај кроз веру да је њен младенац отишао у „вечне обитељи”. То молитвено обраћање и превазилажење сопствене егзистенцијалне туге Јефимија уобличава у вапај упућен Спаситељу и Његовој Мајци:

*Удосїюји, їосїюде Хрисїе,
и їиї, о їречисїїа боїюмаїи,
и мене їадну
сваїда о разлучењу душе моїе да се дринем...*
(Монахиња Јефимија, 1993, стр. 93)

Посебно место у делу заузима мотив наде у васкрсење. Иако је текст испуњен тугом, он није лишен хришћанске вере у победу живота над смрћу. Смрт детета не представља коначни растањак већ привремено раздвајање у ишчекивању вечног живота. Управо овај мотив издваја Јефимијин плач од античких и световних тужбалица, јер се у њему бол непрестано прожима са вером у спасење. Песникиња не прикрива да је људско и мајчинско у њој дубоко рањено, али га управо вера уздиже изнад граница пролазне туге и претвара у сведочанство наде у спасење:

[...] које уледах на онима који су ме родили
и на рођеном од мене младенцу,
за којим жалосић нејресјано јори
у срцу моме,
јо обичају мајтерњем јодеђена.
(Монахиња Јефимија, 1993, стр. 93)

Јефимијина туга прожета је библијским мотивима мајчинске жалости, слично као што је то приказано у причи о Јелисавети и Марији у *Новом завешћу*, или у књигама плача, које говоре о уништењу и губитку. Тај осећај празнине вековима раније осликан је у речима пророка Јеремије: „Рахиља оплакује децу своју, и неће да се утеши... јер их нема” (Јер. 31, 15). У овом делу, бол није само лична већ постаје универзална, трансцендентна, у којој се људска туга спаја са молитвом и надањем у Божју милост и утеху.

На симболичан начин монахиња Јефимија обраћа се Христу и Богородици. Хришћанска визија, међутим, додатно продубљује значење те иконице: Богородица у есхатону није само мајка Богочовека већ и друга мајка сваког човека, заштитница душа у часу Последњег суда. Она их, такође, прихвата у тренутку новог рођења, односно растанка са телом. Мотив оплакивања Христа снажно је присутан у овом Јефимијином делу, а кроз интерпретацију молитве уочљива је и паралела односа мајка–син (Богородица–Христос, песникиња–младенац), при чему дух Богомладенца Христа одзвања кроз реч којом се именује умрло дете – младенац (Костић Тмушић, 2022, стр. 103).

Дело је написано једноставним, али изузетно емотивним језиком, у којем се осећа дубока молитвена интонација. Јефимија као мајка изражава осећај немоћи пред смрћу, али истовремено показује веру у васкрсење и нови живот, што представља основни библијски мотив наде у победу живота над смрћу. На тај начин *Туја за младенцем Уљешом* постаје и књижевни и духовни споменик људској патњи, али и светлости која произлази из вере.

Поред тога, значај овог дела није само у личном изразу туге; он се огледа и у његовом историјском и уметничком контексту. Иконица на којој је урезано дело чува се у манастиру Хиландару, што сведочи о високој вредности овог књижевног и уметничког израза. Она такође представља симбол везе између породице, цркве и државе, али и вечне наде која превазилази пролазност људског живота.

Како је и истакао Ђорђе Сп. Радојичић, као последица тог непреболног синовљевог губитка деспотице Јелене, „кад су састављани ти стихови”, намењени младоме младенцу Уљеши Деспотовићу, „српска историја (и женске) књижевности је добила прву песникињу и књижевницу” (Радојичић, 1961, стр. 270).

У коначном смислу, ово дело показује како библијски мотиви могу преобликовати лично искуство у универзалну духовну поруку. Мотиви мајчинске туге, страдања, молитве и наде у васкрсење повезују Јефимијину

личну трагедију са темељним вредностима хришћанске вере, чиме ово дело добија трајни значај у српској средњовековној књижевности.

Поред личне трагедије, Јефимијин живот обележила је и општа несрећа српског народа. Јефимија је сведочила косовском страдању и Лазаревој смрти. Њено дело *Мољење Господу Исусу Христју* везано је на завеси за царске двери у Хиландару и представља уметнички обликовану молитву пре причешћа, што сведочи о њеној дубокој побожности и познавању литургијских текстова (Ђуричић, 1962, стр. 15).

Мољење Господу Исусу Христју врхунац је молитвеног израза у српској средњовековној поезији. У овом делу, Јефимија се обраћа Христу као милосрдном Спаситељу, али и као строгом Судији, чиме уноси мотиве из јеванђеља, посебно оне из посланица и *Апокалипсе*. Дело је изведено као везана молитва на завеси намењеној царским дверима, што му додаје литургијску и сакралну димензију (Пргомеља, 2015, стр. 260).

Основни библијски мотив који прожима читав текст јесте мотив молитве. „Састављајући дело, Јефимија се надахнула, а делом и послужила ехаристичким молитвама византијских песника. Могуће је уочити четири целине; завршницу чини молитвена формула: 'Амин'” (Јухас-Георгиевска, 2022, стр. 24). Такође, поред основних библијских мотива, у делу је видна и есхатологија:

„Есхатолошка визија у Мољењу Господу Исусу Христу призива се колико неупадљиво, толико емфатично. Догматски доследно раздвајају се два есхатонска времена – пре и после другог Христовог доласка. Прво есхатонско време за сваку индивидуу почиње у часу изласка из света настајања и пропадања, односно кад душа напусти тело и 'дође', како каже Јефимија, 'у часу доласка мојега': у часу смрти, рекли бисмо непеснички. Друго есхатонско време наступа са нестанком света настајања и пропадања 'у дан доласка твојега': у дан Страшног суда, рекли бисмо непеснички.” (Пилиповић, 2022, стр. 84)

Јефимија се обраћа Христу као Спаситељу и милосрдном Господу, следећи образац бројних старозаветних и новозаветних мотива. Њен говор подсећа на молитвени тон Давидових псалама, у којима се човек у потпуној скрушености обраћа Богу, признајући сопствену немоћ и потребу за божанском помоћи. Молитва тако постаје не само чин обраћања Богу, већ и пут духовног преображаја.

*Од љрљавих усана, од мрскоїа срца,
од нечисїої језика, о Хрисїе мој,
и не огїурни мене, рабу своју,
ни јарошїу ївојом, їосїоде*
(Монахиња Јефимија, 1993, стр. 93)

Ова Јефимијина молба за очишћење нечистих усана и срца директно кореспондира са старозаветним покајничким Псалмом 50, где Давид моли Бога да опере његово безакоње и очисти му срце. „Помилуј ме, Боже, по великој милости својој, и по обиљу милосрђа свога очисти безакоње моје. Опери ме сасвим од безакоња мога, и од греха мога очисти ме” (Псалам 50, 3–4). Јефимија, попут цара Давида, препознаје да је предуслов за сусрет са божанским потпуно огољење сопственог греха.

Са мотивом молитве тесно је повезан и мотив покајања. Јефимија себе не представља као достојну Божје милости већ као грешну и недовољно савршену пред лицем Божје правде. Овакво схватање човека произилази из новозаветног учења о покајању као предуслову спасења. Свесност о сопственој грешности не води очајању, него појачава веру у Божју милост и праштање. Управо у томе огледа се једна од основних хришћанских истина – да се човек не спасава сопственим заслугама, већ Божјом благодаћу.

*Изобличи мене у часу смрти моје,
ни њеном твојим казни мене
у дан доласка твога,
јер пре суда твога, јосиоде,
осуђена сам свешћу мојом;
ниједна надежда није у мени
за спасење моје,
ако милосрђе твоје
не победи множину безакоња мојих*
(Монахиња Јефимија, 1993, стр. 93–94)

Овај осећај нечистоте пред Богом има снажно утемељење у старозаветним пророчким књигама: „Тешко мени! Погидох, јер сам човек нечистих усана, и живим усред народа нечистих усана, јер Цара Господа над војскама видех својим очима” (Исаија 6, 5).

Посебно место у тексту заузима мотив Страшног суда. Јефимија, као што то чине и пророци у *Сћаром завейу*, предвиђа и моли за милост у часу божанског суда. Она себе види као грешницу, недостојну Божје благодати, али управо тиме остварује најдубљу хришћанску скрушеност. Молитва је израз свести о смртности и потреби за спасењем.

Јефимија, такође, уноси и мотив скромности преко библијске фигуре сиромашне удовице која приноси све што има (Марко, 12, 41–44). Свој вез она назива „малим приношењем”, чиме изражава да њена вредност није у материјалу или изгледу дела већ у искрености намере и духовном смирењу. То је врло важан библијски став – вера пре форме (Пргомеља, 2015, стр. 260). Стихови који показују ове тврдње су следећи:

*Затио те молим, незлодиви Госиоде,
ни мало ово приношење не одјурни,*

*које ѝриносим свейоѡе храму
 ѝречисѡе ѡвоје маѡере
 и надежде моје,
 Боѡородици Хиландарској,
 јер веру ѝримих удовичину,
 која ѡи ѝринесе две лейоѡе, ѡсѡоде,
 ѡако и ја ово ѝринесох*
 (Монахиња Јефимија, 1993, стр. 94)

Премда Јефимија призива новозаветну удовицу и њене две лепоте, овај мотив суштински резонује и са старозаветном причом о удовици из Сарепте (1. Царевима 17). У оба случаја удовица представља архетип крајње огољености, немоћи и друштвене незаштићености, али и апсолутног поверења у Бога. Јефимија свесно преузима идентитет библијске удовице, померајући акценат са материјалног губитка на духовни принос.

У делу се уочава и мотив Христа као Судије и Спаситеља. Ова двострука представа има дубоке корене у библијској традицији. Христос је онај који суди људским делима, али истовремено и онај који човеку дарује могућност покајања и спасења. Управо овај спој правде и милости обликује Јефимијину представу о Богу и даје тексту снажан богословски карактер.

Такође, Јефимија у текст укључује цитате и молитвене обрасце преузете из дела Симеона Новог Богослова и Симеона Метафраста, што говори о њеној повезаности са византијским духовним наслеђем. Њена интерпретација Христовог лика није само традиционална – она ствара нову, лично доживљену слику Христа као Литурга и Судије, а себе поставља у улогу покајника.

Похвала кнезу Лазару један је од највреднијих споменика српске средњовековне књижевности и духовне мисли, у којем је јасно уочљива дубока употреба библијских мотива и симбола. Јефимија кнеза Лазара представља као праведника и мученика чија жртва има снажан теолошки значај и блиско је повезана са идејом Христовог страдања и васкрсења. Он одбија пролазну славу и земаљску власт у корист вечног царства, што је директна референца на Христову понуду славе и власти у јеванђељима, коју је Он одбацио зарад спасења човечанства (Јухас-Георгиевска, 2001, стр. 59). „Иди од мене, сатано, јер је написано: Господу Богу своме клањај се и њему јединоме служи” (Мт. 4,10). Јефимија управо у том кључу гради Лазарев лик као владара, који је, попут Христа, презрео земаљске круне зарад оне непропадљиве и према мишљењу Љиљане Јухас-Георгиевске:

„С подједнаком снагом уобличава Лазарев владарски, антрополошки и светачки лик, али и моралне истине о времену и догађајима после његове смрти. Присуство теме о Косовском боју укључује овај текст у корпус косовских списа. Средишњи део текста јесте мољење Лазару

као новом мученику да не препусти забораву своја вазљубљена чеда, тј. своје синове, и све оне који им са љубављу и вером служе, и да им помогне (уз Божју помоћ и посредством светих ратника) у боју у коме учествују. Трећи део је лична молба Јефимијина упућена за духовно укрепење.” (Јухас-Георгиевска, 2022, стр. 27)

О овом делу монахиње Јефимије пише и Димитрије Богдановић, који наглашава следеће: „Спој личне и опште трагедије, у савршеном складу уздржаног израза и композиције, уздиже ово Јефимијино дело у ред најлепших текстова српске књижевности” (Богдановић, 1980, стр. 197).

Централни библијски мотив у делу јесте мотив мучеништва. Кнез Лазар приказан је као владар који се добровољно одриче земаљске славе ради задобијања небеског царства, што је у складу са јеванђеоским учењем о жртви и спасењу. Његово страдање добија христолошку димензију, јер се тумачи као свесно прихватање смрти ради вишег духовног циља. На тај начин Косовска битка престаје да буде искључиво историјски догађај и постаје део сакралне историје српског народа.

Посебно место заузима мотив духовне борбе. Јефимија користи библијску симболику змије као представника зла и искушења, који је у библијској традицији од *Сјарој заветја* до *Ајокалийсе* слика ђавола и сила мрака, што се наводи у *Ојкривењу* „И збачена би змија велика, стара змија, која се зове ђаво и сатана, која заводи сву васељену” (Откр. 12, 9). Када Јефимија каже да је Лазар „змију убио”, она дој на Косову подиже на ниво есхатолошке битке између светла и таме.

Кнез Лазар се приказује као победник ове духовне борбе – његова победа није постигнута оружјем или политичком силом већ саможртвеним страдањем на Косову. Тај образац у потпуности одговара библијској парадигми у којој се истинска снага и победа манифестују кроз патњу, смирење и одрицање.

У наставку похвале Јефимија позива кнеза Лазара да постане посредник пред Богом за свој народ, што је библијски мотив дубоко укоревен у традицији посредничке улоге пророка, светих и Богородице. Овај аспект текста указује на веровање у наставак њихове улоге као заступника и заштитника верника у небеском царству, што је наглашено у православном богословљу. Лазар је тако стављен у контекст „небеског сабора”, а то је појам из *Посланице Јеврејима* (12: 1) о „облаку сведока” који подржавају вернике у њиховој духовној борби (Јухас-Георгиевска, 2001, стр. 60).

Јефимија у свом списку светих мученика помиње личности као што су Свети Димитрије, Теодор, Георгије и Меркурије, који у византијској и српској традицији припадају групи војних и мученичких светитеља. Тај призив на „небеску војску” није само стилски израз емоционалности већ сведочи о дубокој вери у Божју правду и у помоћ коју свети пружају као духовни

заступници и заштитници. Овај концепт утемељује поетику мучеништва у Јефимијином делу као симбол победе добра над злом и живота над смрћу, што представља једно од кључних начела хришћанске библијске теологије.

Поред тога, у делу се уочава изражена типологија – Лазар као нови Јов или као христолошка фигура, који пролази кроз страдање, при чему његова жртва добија спасоносно значење за читав народ. Та типолошка паралела додатно продубљује значење похвале, повезујући историјски догађај Косовске битке са универзалним библијским мотивима страдања и васкрсења. Кнез Лазар се, попут Христа, жртвује за свој народ и за очување вере. „Од ове љубави нико нема веће, да ко живот свој положи за пријатеље своје” (Јн. 15, 13). На овај начин, политички пораз постаје духовна победа, а кнежева смрт постаје залог за опстанак читавог хришћанског колектива. Овим текстом Јефимија преобликује политички пораз у духовну победу, што је карактеристика апостолских посланица и јеванђељских учења.

Јефимија је сведок Лазаревог доба и понора у коме се српски народ нашао после Косовског боја. Уверена да се од Лазара није растала ни после његове погибје, Јефимија, нимало не сумњајући у његово духовно постојање, завршава своје „приношеније” у истом присном маниру – „Јефимија усрдно приноси ово теби, свети” (Јовић, 2016, стр. 564).

Ауторка своје дело, према речима Марије Пргомеље, обликује под снажним утицајем личних емоција и дубоких верских уверења, конструишући лик кнеза Лазара кроз три комплементарне димензије: владарску, антрополошку и моралну. Иако насловљен као похвала, овај текст је жанровски хибридан: док је почетни сегмент доминантно панегирички, преостала два дела дубоко урањају у литургијски и молитвени тон. У средишту њене пажње је Лазарево свесно сагледавање будућности и опредељење за мученички подвиг којим се задобија вечност, док се у другој целини текст трансформише у директну молитву упућену светом кнезу за спас и заштиту његових наследника (Пргомеља, 2015, стр. 256).

Деспот Стефан Лазаревић (1377–1427) јавља се на темељу пољуљаног царства као искра новог доба, као наследник српског кнеза Лазара и настаљач духовне лозе Немањића, са којима је био у сродству преко своје мајке, кнегиње Милице. Са свега тринаест година морао је да преузме на своја плећа државу свога оца, кнеза Лазара, и да „поведе” свој народ, који је изгубио вољеног кнеза и наду да ће икада бити слободан. Био је свестрана личност, због чега ћемо у овом раду говорити о витезу, владару, војсковођи, државнику, заштитнику културе и градитељу, као и о верном вазалу кога су подједнако ценили, поштовали и којем су се дивили и пријатељи и непријатељи. Он је један од ретких људи који је успео да у својој личности уједини титулу владара и песника, и на тај начин у потпуности оствари потенцијал своје природе. У његовој личности сустижу се одлике средњовековне традиције

и новог ренесансног доба. „У свему беше савршен. По лепоти и снази тела беше као сунце међу звездама” (Философ, 2007, стр. 31).

Најпознатије дело Стефана Лазаревића је *Слово љубве*, песничка посланица упућена, како се претпоставља, његовом брату Вуку, а настала између 1404. и 1409. године. Ово дело сматра се једним од најлепших остварења српске средњовековне књижевности. Јован Деретић истиче његову уметничку вредност, док Димитрије Богдановић уочава у деликатним описима природе у овом тексту назнаке ренесансног духа. Поред овог дела, Стефану се приписује и *Наййис на косовском мермерном сѣуду*, епитаф уклесан као спомен-обележје Косовском боју. Нека тумачења иду и корак даље, приписујући му и дело *Надгробно рицање над кнезом Лазаром*, мада о ауторству тог дела међу стручњацима још увек нема коначног договора (Деретић, 2007, стр. 17).

У Стефановој поетици библијска традиција није само извор тема и симбола већ и темељ читавог вредносног система. Љубав, праштање, вера и нада представљени су као највише хришћанске врлине које човека приближавају са Богом и омогућавају успостављање склада међу људима. Како запажа Димитрије Богдановић, *Слово љубве* развија се од описа лепоте створеног света ка духовном сагледавању његовог божанског смисла. У средишту дела налази се идеја да је љубав највиша вредност и суштинско обележје Божјег присуства у свету (Богдановић, 1980, стр. 97).

Димитрије Богдановић изричито наглашава да „*Слово љубве* не припада профаној поезији, већ да је реч о песми сакралног доживљаја света и лепоте божанског бића. Иако има форму песничке посланице која по структури и палеографским одликама подсећа на византијске и старе српске књижевне текстове, оно у суштини представља својеврсну химну љубави инспирисану хришћанском теологијом, где се до узвишене мудрости долази духовним посматрањем, а не чулним сазнањем” (Богдановић, 1969, стр. 94).

Према мишљењу Драгише Бојовића, темељ српске црквене књижевности чини хришћанско схватање љубави као највише духовне вредности. Та љубав своје пуно остварење добија у личности Исуса Христа, чије страдање и васкрсење представљају потврду вере, наде и спасења. Животи светитеља показују на који начин се Христова љубав појављује у људском животу, чинећи светост достижним идеалом коме сваки верник тежи (Бојовић, 2009, стр. 53).

Библијски мотиви у делима деспота Стефана Лазаревића имају другуачију функцију у односу на Јефимијино стваралаштво. Иако су подједнако снажни и уочљиви, они код деспота Стефана добијају шири, друштвени и поучни карактер.

Слово љубве представља најзначајније песничко остварење деспота Стефана Лазаревића и једно од најлепших дела српске средњовековне књижевности. Наиме, према мишљењу Драгише Бојовића: „*Слово љубве* припада

оним песничким текстовима, који су изазвали озбиљну пажњу истраживача, преводилаца и антологичара” (Бојовић, 2008, стр. 165). Написано у форми посланице, ово дело је у целости прожето библијским схватањем љубави као највише духовне вредности. Љубав се не схвата као лична емоција већ као духовни принцип који повезује људе и води ка Богу. Овај мотив директно се ослања на библијске посланице апостола Павла, у којима је љубав представљена као највиша хришћанска врлина. Апостол Павле тако у својој *Првој посланици Коринћанима* наглашава следеће: „Љубав дуго трпи, благотворна је, љубав не завиди, љубав се не горди, не надима се... Све сноси, све верује, свему се нада, све подноси. Љубав никад не престаје...” (1. Кор 13, 4–80). Деспот Стефан Лазаревић љубав приказује управо као силу која превазилази сукобе и доноси духовну хармонију.

Снажну симболичку улогу има и старозаветна прича о Каину и Авељу. Подсећањем на први братоубилачки сукоб у историји човечанства, Стефан упозорава на последице мржње и раздора. Насупрот томе, љубав се представља као пут који води миру, разумевању и духовном јединству.

Други значајан мотив је мотив светлости, који у *Библији* симболизује истину, веру и Божје присуство. У делима деспота Стефана Лазаревића светлост се супротставља тами, која представља грех, неслогу и духовну заблуду. Овај мотив има јасну моралну функцију, јер читаоца усмерава ка исправном, хришћанском начину живота. „Ноћ поодмаче, а дан се приближи; одбацимо, дакле, дела таме и обуцимо се у оружје светлости” (Рим 13, 12).

У *Свештом писму* светлост означава Божје присуство, истину, спасење и духовно просветљење, док се тама повезује са грехом, незнањем и удаљењем од Бога. У *Слову љубве* ова симболика присутна је посредно, кроз представу духовног преображаја човека који живи у љубави и слози. Љубав је приказана као сила која осветљава човеков живот и води га ка Богу, чиме добија карактеристике библијске светлости.

Описи природе у делу носе дубоку духовну симболику. Природа није само естетски елемент, већ одражава унутрашња осећања, Божји поредак и мир. Светлост, склад и плодност природе могу се разумети као знаци присуства божанског, чиме се додатно појачава духовна атмосфера текста. Кретање песниковог погледа од неба ка земљи има посебну симболику: небо се у хришћанској традицији доживљава као простор Божјег присуства и духовне пуноће, док земаљски свет представља сферу човековог живота и духовног испитивања. Повезивањем ова два простора деспот Стефан наглашава јединство духовног и материјалног света, указујући на то да је целокупно створење обухваћено Божјом љубављу.

Важан аспект библијске симболике у делу представља и мотив јединства. Позив на љубав међу браћом ослања се на библијско учење о заједници као темељу хришћанског живота. Посебно је значајна алузија на 183. Давидов псалм, у коме се братска слога представља као једна од највећих Божјих

благодати: „Где, што је добро, или што је красно, него да браћа живе заједно” (Псалам 133, 1–3).

Код деспота Стефана учавамо и мотив борбе добра и зла, који се може тумачити и у духовном, и у историјском контексту. Као владар и ратник, он библијске мотиве користи да оправда потребу за моралном чврстином и вером у временима искушења. „Добар рат ратовах, трку заврших, веру одржах. Већ ми је приправљен венац правде” (2. Тим 4, 7–8). Страдање се код њега не доживљава само као лична патња већ као део колективне судбине народа. Једна од кључних порука дела јесте позив на праштање и прекид сукоба. Оваква порука темељи се на хришћанској идеји да је опроштај божанска врлина и да помирење води ка духовном миру. Деспот Стефан Лазаревић изражава жељу да се непријатељство превазиђе љубављу и разумевањем (Станисављевић, 1994, стр. 98). Дело је писано у облику посланице, књижевне форме коју карактерише лично обраћање, морално поучавање и искрени тон. Ова форма је честа у хришћанској традицији, јер омогућава личан, али и универзалан говор о духовним темама.

Љубав није представљена као ствар избора, већ као дужност. Она је основни принцип по којем људи треба да живе. Писац говори о љубави као о највишој вредности коју треба следити, чиме истиче њен морални и духовни значај (Станисављевић, 1994, стр. 98).

У целини, *Слово љубве* користи библијске идеје, стил и симболе како би изразило једну дубоко хришћанску поруку – да је љубав највиша људска и духовна вредност, а помирење пут ка миру и спасењу.

Слово љубве је апотеоза божанске љубави, оне љубави која је конкретизована у самој личности Господа Исуса Христа. Деспот Стефан Лазаревић *Слово љубве* почиње поклањањем Богу и изражава прву и основну љубав сваког хришћанина, а то је љубав према Господу Исусу Христу:

*Сїефан десјоїи,
најслаћем и највољенијем
и од срца мојеїа нераздовоїноме
и мноїо, двосїруко жељеноме,
царсїва мојеїа искреноме,
(име рекавши),
у Госїогу вољени йоздрав,
а уз їїо и милосїїи наше
неоскудно даровање.
(Трифунџић, 1979, стр. 169)*

Ка духовним висинама тежи и деспот Стефан Лазаревић, који у свом делу истиче значај Божјег надахнућа и духовног узрастања. У складу са хришћанским погледом на свет, стваралачки чин представљен је као дар који потиче од Бога и који човека усмерава ка добру и истини. У делу се

наглашава уверење да је човеково деловање неодвојиво од Божје промисли, што представља једно од темељних начела средњовековне хришћанске књижевности. Овакво схватање стваралаштва заснива се на уверењу да је људски труд увек потпомогнут Божјом благодаћу и надахнућем.

Песник доживљава природу свим чулима и изражава уверење да није у стању да речима верно пренесе оно што види и осећа. Његово виђење природе обележено је осећањем среће и раздраганости. Он дочарава летњу и пролећну атмосферу, лет птица, врхове гора, мирисно цвеће, пољске ширине и пространства лугова. Лето и пролеће су годишња доба у којима се природа буди и у којима је све усмерено ка човеку и његовом благостању. Опис природе деспот започиње представом неба, а такав поступак је намерно изабран. Он се креће од неба, које се у хришћанској традицији везује за Бога и најчешће се доживљава као место његовог пребивања, а затим се спушта ка свему ономе лепом што је Бог створио. Како Богдановић уочава, овај радосни доживљај природе носи дубоку религиозну димензију: за деспота све што постоји почиње божанским стварањем у времену, па су и лепоте пролазних доба, лебдење птица и зелена пространства део једне више космичке целине која измиче чисто квантитативном људском опису (Богдановић, 1969, стр. 95).

Природа је за писца објективисани свет у коме се препознаје божанско дело (теургија) и унутрашњи ерос, односно тежња ка вишим духовним сферама, где се људски ум суочава са сопственом немоћи пред тајном бића (Богдановић, 1969, стр. 96). Деспот је овде свестан да не може да пренесе на папир дословно ону лепоту коју је Бог створио и да не постоји човек који би могао достојно то да искаже.

Пођимо од стиха Јована Богослова: „Бог је љубав, и који пребива у љубави у Богу, пребива и Бог у њему” (1. Јн. 4: 16). Позивањем на стих из *Прве посланице* Светог Јована Богослова, деспот Стефан истиче хришћанско схватање љубави као божанског начела које повезује човека са Богом и ближњима. „Тема и мотив *Слова љубве* јесте основно начело хришћанског осећања и виђења Божијег и божанственог. Основна новозаветна благовест ’Бог је љубав’ чини и разрешење Деспотове посланице” (Трифунковић, 1979, стр. 114).

*Никаква лаж у љубави нема месѿа,
јер Каин, љубави ѿуђ, рече Авељу:
„Изађимо у поље”.
(Трифунковић, 1979, стр. 170)*

Деспот Стефан Лазаревић строфу завршава речима „Изађимо у поље”, али тада завршава и мисао. Како каже Миодраг Павловић, „ова песма је мајсторски недоречена. Све што та мисао носи са собом читаоци би требало сами да закључе” (Павловић, 1979, стр. 8).

Да бисмо схватили текст посланице, морамо добро познавати библијске текстове. Управо се кроз ове редове и навођење старозаветног мотива о Каину и Авељу може уочити паралела са стварним историјским контекстом, односно Стефановим сложеним односом према рођеном брату Вуку Лазаревићу, који је скренуо са Божјег пута. На основу тога може се закључити да је Стефан ову посланицу упутио управо њему.

Хришћанска љубав према ближњима је од Бога, Божји дар човеку. „Без љубави је свако дело нечисто” (Бојовић, 2009, стр. 15). Свети Јован Богослов је дао заповест: „Који љуби Бога да љуби и брата својега” (1. Јн 4, 21). Та љубав код деспота Стефана Лазаревића никада није изостала. Волео је брата баш онако како га је вера учила и управо због те љубави позива га на мир и благостање.

Деспот Стефан Лазаревић ће, према речима Константина Филозофа, молити Бога за мир свих оних које је Бог поставио у његовом окружењу: „Види, Христе мој, јер ти знаш да ме неправедно нападају и слуге моје ме издају као некада Твој ученик Јуда. Спаси до краја оне које си у малом броју оставио са мном” (Философ, 2007, стр. 56).

*Лејо Давид ову украшава:
„Као миро, рече, на љаву,
ишћо силази на браду Аранову,
и као роса аермонска
ишћо силази на Горе Сионске”
(Трифунковић, 1979, стр. 170)*

Љубав је врлина која превазилази све друго. Љубав је као роса аермонска која силази на Сионске горе и она је добра за земљу, као што је добар заједнички живот браће. Деспот Стефан Лазаревић овом строфом истиче 133. Давидов псалм и драгоценост братске слоге и љубави. „Ова строфа, као још једна микропохвала љубави, представља неку врсту синтезе другог и трећег стиха Псалма 133, који треба да буде, у ствари, асоцијација на први стих истог псалма, који је изостављен” (Бојовић, 2009, стр. 121).

У овом контексту, Богдановић указује на кључну метафизичку поруку дела: изнад створеног света стоји љубав као врховно божанско биће. Насупрот Каиновом братоубиству, које постаје трагични симбол одсуства љубави и прикривеног отпора Богу, позивањем на Давидов псалм 133 и метафору росе која силази на Сионске горе казује о сакралној лепоти и хармонији сложеног живота у братској заједници посвећеног народа. Кроз ову слику заједништва и хришћанског братољубља остварује се суштинско начело да је љубав заправо сам Бог (Богдановић, 1969, стр. 97).

„То је као скупочено уље изливено на главу, које тече низ браду, Аранову браду, и слива се на оковратник његове одеће. То је као роса са Ермона,

која се спушта на сионске горе. Јер је Јехова заповедио да тамо буде благослов. И живот довека.” (Пс. 133)

Песник даље позива на љубав младиће и девојке, али их упозорава да пазе на своје грешке које праве и да не повреду Бога, анђеле, Светог Духа кога носе у себи од крштења и коме су се заветовали.

Посебно место у библијској симболици заузима мотив Светога Духа и крштења. Деспот Стефан позива младиће и девојке да не нарушавају духовну чистоту коју су примили крштењем: „Божијега Светога Духа не растужујте” (Трифунувић, 1979, стр. 171). Ови стихови представљају јасну алузију на *Посланицу Ефесцима*, у којој апостол Павле опомиње вернике: „И не жалостите Светога Духа Божијега, којим сте запечаћени за дан избављења” (Еф. 4, 30). Овај мотив наглашава одговорност сваког хришћанина да свој живот усклади са моралним и духовним начелима вере.

Деспот Стефан Лазаревић у завршном делу посланице користи и старозаветне алузије на Мојсијево раздвајање Црвеног мора и на прелазак преко реке Јордан под вођством Исуса Навина. Ови догађаји у библијској традицији представљају симболе Божје помоћи, избављења и победе над препрекама. Њиховим помињањем песник додатно наглашава веру у Божје присуство и помоћ у превазилажењу животних искушења.

*Вејирови да се сукобе са рекама
и да исуше
као за Мојсија море,
као за Исуса судије
ћивотиа ради Јордан.
Ојетѝ да се сакујимо,
ојетѝ да се видимо,
ојетѝ с љубављу да се сјединимо
у ѝом самом Христѝу Боју нашем,
коме слава са Оцем
и са светѝим Духом
у бесконачне векове,
амин.*

(Трифунувић, 1979, стр. 171)

Пажљива појмовна анализа језика *Слова љубве*, како наводи Димитрије Богдановић, открива да љубав о којој деспот пева није земаљски ерос, већ новозаветна и монашка агапе – љубав као непосредно духовно искуство Бога, које води ка савршенству бића. Иако се људи у историјској стварности често доживљавају као раздвојени простором, горама или рекама, крајња тежња деспотових стихова јесте превазилажење тих препрека и поновно уједињење у Христу. Димитрије Богдановић закључује да се овај духовни

концепт савршено уклапа у оптимистичну и радосну атмосферу културног препорода Моравске Србије, у којој, упркос трагичним историјским страдањима, не доминира мрак, већ преовладавају светковина лепоте и наде (Богдановић, 1969, стр. 98–100).

Дакле, библијски мотиви представљају један од кључних елемената српске средњовековне књижевности, а њихова улога јасно се уочава у делима монахиње Јефимије и деспота Стефана Лазаревића. Иако припадају истом духовном и културном кругу, ови аутори различито обликују библијску симболику, прилагођавајући је сопственом животном искуству и друштвеној улози.

У делима монахиње Јефимије библијски мотиви имају превасходно молитвену и исповедну функцију. Кроз мотиве страдања, мајчинске боли и смирења, Јефимија изражава личну патњу и налази утеху у вери, ослањајући се на библијске представе Богородице и хришћанског трпљења. Насупрот томе, у делима деспота Стефана Лазаревића библијски мотиви добијају шири, дидактички и морални карактер. Он их користи као средство духовне поуке, наглашавајући љубав, слогу и активну одговорност појединца и заједнице.

Компаративна анализа показује да, упркос разликама у изразу и приступу, Јефимија и деспот Стефан Лазаревић полазе од истих хришћанских вредности – вере, љубави и наде у спасење. *Библија* у њиховим делима није само извор мотива већ заједнички духовни језик којим се обликују и лична осећања, и колективна искуства. На тај начин, њихова дела превазилазе историјски тренутак у коме су настала и задржавају трајно место у српској књижевној традицији.

Без обзира на то што се разликују по животном путу и поетичком изразу, монахиња Јефимија и деспот Стефан Лазаревић сведоче о томе да Библија у српској средњовековној књижевности представља заједнички духовни језик кроз који се обликују и лична бол и колективна нада.

Извори

- Монахиња Јефимија. (1993). Туга за младенцем Угљешом. У: М. Грковић (прир.), *Сјиси о Косову: монахиња Јефимија и др.* (стр. 92–94). Београд: Просвета – Српска књижевна задруга.
- Свето писмо – Нови завет. (2008). Београд: Глас цркве.
- Философ, К. (2007). *Живот Сјефана Лазаревића деспојна српског*. Београд: Чигоја штампа.

Литература

- Богдановић, Д. (1969). О *Слову љубве* деспота Стефана Лазаревића. *Православна мисао*, XII (1–2), 93–100.

- Богдановић, Д. (1980). *Историја српске књижевности*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Бојовић, Д. (2008). Слово људе у светлу библијске егзегезе. *Митолошки зборник*, 18, 165–178.
- Бојовић, Д. (2009). *Тријеза људскости*. Београд–Ниш: Рашка школа – Центар за црквене студије.
- Деретић, Ј. (1987). *Крајка историја српске књижевности*. Београд: БИГЗ.
- Деретић, Ј. (2007). *Историја српске књижевности*, четврто издање. Београд: Просвета.
- Ђуричић, М. (1962). *Епиграми, епиграфи, епиграфи*. Београд: Просвета.
- Јовић, А. (2016). Духовни смисао живота и смрти у средњовековној поезији о Светом кнезу Лазару. *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини*, XLVI (2), 547–570. <https://doi.org/10.5937/ZRFFP46-11895>
- Јухас-Георгиевска, Љ. (2001). Књижевно дело монахиње Јефимије. *Јефимија*, 11, 55–66.
- Јухас-Георгиевска, Љ. (2022). Књижевно дело монахиње Јефимије. У: С. Томин и Н. Половина (прир.), *Монахиња Јефимија – новија сазнања* (стр. 15–48). Нови Сад: Платонеум.
- Костић Тмушић, А. (2022). Молитвена и песничка реч монахиње Јефимије кроз призму есхатологије. *Октоих*, XII (13), 99–113.
- Мирковић, Л. (1922). *Монахиња Јефимија*. Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија.
- Павловић, М. (1979). *О Слову љубави Стефана Лазаревића, Слово и највиши*. Београд: ИО „Слово љубве”.
- Перић, Ђ. (2022). О стиху песникиње монахиње Јефимије: „МАЛИЈЕ ИКОНИ, НЪ ВЕЛИКЪ ДАРЪ”. У: С. Томин и Н. Половина (прир.), *Монахиња Јефимија – новија сазнања* (стр. 89–102). Нови Сад: Платонеум.
- Пилиповић, Ј. (2022). Језик наговештаја: интертекстуално читање *Тује за младенцем Уљешом*. У: С. Томин и Н. Половина (прир.), *Монахиња Јефимија – новија сазнања* (стр. 63–76). Нови Сад: Платонеум.
- Пргомеља, М. (2015). Рефлекси књижевних дела монахиње Јефимије у савременој српској прози. У: Р. Поповић (ур.), *Српска теологија данас* (стр. 252–263). Београд: Православни богословски факултет.
- Радојичић, Ђ. Сп. (1961). О младом младенцу Угљешу Деспотовићу. *Летопис Матице српске*, 137 (387), 265–271.
- Станисављевић, В. (1994). *Десетом Стефан Лазаревић*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Томин, С. и Половина, Н. (2022). Плаштеница из манастира Путна. Питање ауторства. У: С. Томин и Н. Половина (прир.), *Монахиња Јефимија – новија сазнања* (стр. 169–184). Нови Сад: Платонеум.
- Трифунковић, Ђ. (1979). *Десетом Стефан Лазаревић, књижевни радови*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Шпадијер, И. (2022). Монахиња Јефимија. У: С. Томин и Н. Половина (прир.), *Монахиња Јефимија – новија сазнања* (стр. 9–14). Нови Сад: Платонеум.
- Bahtin, M. (1967). *Problemi poetike Dostojevskog*. Beograd: Nolit.
- Kristeva, J. (1969). *Semeiotike: Recherches pour une semanalyse*. Paris: Editions du Seuil.

Aleksandra S. KOSTIĆ TMUŠIĆ

University of Priština in Kosovska Mitrovica
 Faculty of Philosophy
 Department of Serbian Literature and Language
 Kosovska Mitrovica (Serbia)

Tamara D. ORLOVIĆ

University of Priština in Kosovska Mitrovica
 Faculty of Philosophy
 Kosovska Mitrovica (Serbia)

Biblical Motifs in the Works of Nun Jefimija and Despot Stefan Lazarević: A Comparative Analysis

Summary

This paper examines biblical motifs in the works of Nun Jefimija and Despot Stefan Lazarević, with the aim of determining their function, meaning, and poetic role within Serbian medieval literature. Proceeding from the premise that the Bible constituted the fundamental spiritual and cultural foundation of medieval literary creativity, the study explores the ways in which these authors adopted and artistically shaped biblical symbols and themes. Particular attention is devoted to the works of Nun Jefimija, in which biblical motifs primarily serve a personal, devotional, and confessional function, as well as to *Slovo ljubve* (*The Word of Love*) by Despot Stefan Lazarević, where biblical symbolism acquires a didactic and moral dimension. Through a comparative analysis, the paper highlights both similarities and differences in the use of biblical motifs, shaped by the authors' respective life circumstances and spiritual experiences. The study demonstrates that, despite their differing approaches, both writers employ biblical symbolism to express universal themes of suffering, faith, love, and hope for salvation, thereby endowing their works with enduring spiritual and literary value.

Keywords: biblical motifs; Serbian medieval literature; Nun Jefimija; Despot Stefan Lazarević; spirituality; symbolism.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом *Creative Commons ауторство-некомерцијално 4.0 међународна* (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International* license (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).